

Emina Delilović-Kevrić

ANALIZA SVJEDOČENJA HUSEINA KARABEGA I BOŽIDARA VULOVIĆA, PREŽIVJELIH LOGORAŠA POLITIČKOG LOGORA GOLI OTOK-OD SAZNANJA „OBIČNIH LJUDI“ DO INTERPRETACIJE I NARATIVIZACIJE KULTURE SJEĆANJA

Sažetak

U radu se analiziraju svjedočenja Huseina Karabega i Božidara Vulovića na osnovu urađenih intervjua sa navedenim preživjelim logorašima političkog logora Goli otok. Cilj rada jeste utvrditi koju ulogu imaju svjedočenja preživjelih u kontekstu individualnog, kolektivnog pamćenja, te kakva je njihova uloga na sam razvoj kulture sjećanja kao mehanizama prenosa priča od strane same žrtve. U analizi se ističe problematika (re)prezentacije svjedočenja, njegova različitost u odnosu na svjedočanstva, te odnos subjektivnog/objektivnog prema zvaničnim poimanjima istine o postojanju političkog logora Goli otok. U radu se problematizira iskazivost traume, kao i mogućnost suočavanja s njom. U vezi s tim, ističe se problematika pamćenja prošlosti kroz prizmu individualnih svjedočenja, odnosno suštinski etička i empirijska saznanja „običnih ljudi“ koja su udaljena od povijesnih kanona. Analogno tome postavlja se sljedeće pitanje: mogu li i na koji način izravna svjedočenja biti u funkciji kulturalnog pamćenja? Odnosno na koji način ona osvijetljavaju i konstruišu kulturu sjećanja s obzirom na subjektivnu perspektivu mikro priča? Svjedočenja su analizirana kroz neka od teorijskih promišljanja Michaela Foucaulta, te teoretičara sa južnoslavenskog područja koji su se bavili ovom problematikom poput Renate Jambrešić-Kirin i Ivana Kostića.

Ključne riječi: logorska iskustva, kulturalno pamćenje, ispisivanje povijesti, svjedočenja, politički logor Goli otok

Svjedočenja preživjelih – (re)interpretacija traume u kulturi sjećanja

S obzirom na razvoj kulture sjećanja, sam koncept svjedočenja zauzeo je bitno mjesto u različitim interdisciplinarnim naukama, prestajući na taj način da funkcioniše isključivo u okviru pravnih nauka, odnosno sudskih praksa.¹ Prvenstveno je u ovome slučaju sam koncept svjedočenja potrebno razlikovati od koncepta svjedočanstva. Razlika se krije u diferenciji između onoga što je individualno doživljeno i onoga što se realizira kao odgovornost prema povijesti. Svjedočanstva su narativni obrasci svjedočenja koja nam omogućavaju uvid u povijesnu stvarnost, kako bismo se mogli približiti univerzalnoj suštini nekog događaja. Svjedočenja su na taj način prakse, odnosno mehanizmi prenosa priča od strane žrtve određenog nasilja (verbalnog, fizičkog, političkog) koji itekako utječu i mijenjaju ono što podrazumijevamo pod kolektivnim pamćenjem. Veza književnosti i svjedočenja kao mehanizma prenosa priča jeste u iskazivanju neiskazivog koji se koristi posebnom metodologijom, svojevrsnim mimetizmom koji se igra i imitira strukture traumatskog. Onda je ta ispričana priča zapravo *priča jedne rane koja viče, koja nam se obraća u pokušaju da nam isprika o stvarnosti ili istini koja na drugi način nije dostupna.* (Caruth, 1996:4) Dakle, osnovni postulati traume leže u problemu iskazivanja

¹ Značajno je spomenuti ulogu auditivno-vizuelnih svjedočenja. Na južnoslavenskim prostorima time se najizrazitije bavio Danilo Kiš u dokumentarcu *Goli život*, u kojem je udesom slučaja snimio svjedočenje preživjelih logorašica Eve Panić i Ženi Lebl o boravku u logoru Jasenovac. Dokumentarac je iznimno važan za proučavanje ženskih logorskih ispovijesti, ako se uzme u obzir da su ona najmanje prisutna na književnoj sceni. Kao primjer, navodi se roman *Gorke trave*, Fride Filipović (2000, Nolit, Beograd). Iako je roman izašao relativno kasno u malom broju primjeraka (tiraž 500) film je snimljen 1967., i govori o nemogućnosti i težini da se iskaže logorska trauma metodom usmenog svjedočenja, posebno u slučaju ženskog logorskog iskustva, što bi bilo vrlo interesantno za analizu.

neiskazivoga, te da ona predstavlja prijelomni događaj u okviru neke kulture. Teoretičari Farrell, Berger i Baer pažljivo se baziraju na odvajanju kliničkih i terapijskih aspekata trauma od imperativa njene reprezentacije i interpretacije. Pri tome naglašavaju modele kojima se ona prikazuje u nekom društvu, odnosno upisuje u društveni poredak. Trauma postaje neodvojiv dio psihičkog i kulturološkog mehanizma, na način da se traumatski doživljaj eksplicitno pojavljuje kao kulturalni trop, odnosno kao još jedna figura u procesu simbolizacije, a koja se svakako razlikuje od zdravstvenog tumačenja traume. Pošto traumatu možemo označiti i kao svojevrsno povijesno nasilje, sasvim je jasno da je problematično povezati traumatu i kulturu, da se ona ne bi definisala ili ponovila kao kultura nasilja. To dalje implicira, ono što Felman² naziva logorskom pedagogijom, odnosno kako reinterpretirati i nešto novo naučiti iz traume? Dakle, to nije pitanje samo interpretacije i reinterpretacije, nego i pitanje smisla. Nadalje, sam koncept svjedočenja preživjelih ima za cilj ubaštiniti različite mikro priče, i pokušati osvijetliti jedan povijesni moment iz različitih perspektiva, odnosno individualnih iskustvenih poimanja, u prvom planu trauma. Koliko često ispovijesti, odnosno svjedočenja preživjelih imaju bitnu ulogu u konstruisanju kulturalnog pamćenja, govori činjenica o gotovo praznom neispisanom prostoru njihove (re)interpretacije, kao i mogućnosti iste.

Ključna mjesta za rekonstrukciju političkog logora Golog otoka, nisu arhivski dokumenti s obzirom da su u periodu od 1966.g. uništavani iz poznatih razloga,³ nego memoarska literatura i iskazi svjedoka (tzv. *oral history*). Rekonstrukciju i reprezentaciju otežava i činjenica da su svi podaci bili podložni političkim manipulacijama, tako da Goli otok još uvijek, kao ni Jasenovac, nema svoju povijesnu određenost i definiranost. U prilog rečenom, svjedoči i činjenica da su sasvim rijetko ili skoro nikako održani bilo kakvi naučni skupovi koji su tematizirali posebno problematiku⁴.

Za razliku od Aušvica i ostalih koncentracijskih logora nacističke Njemačke, koji su istraženi vrlo detaljno, internacija na političkom logoru Goli otok⁴ prikazana je najčešće kroz jednostavno objašnjenje *preodgoja kažnjenika* i *kažnjeničkog rada*. Takva shema jednostavno nije dovoljna i potrebna su mnoga usmena svjedočanstva golotočkih interniraca kako bi detaljno rasvijetlili stanje boravka na Golom otoku. Paul Thompson u poglavlju *The voice of the past* unutar vlastite knjige *The Oral History Reader*, djela koje je originalno objavljeno 1998. godine te služi kao svojevrsni vodič za korištenje metode usmene povijesti u historiografiji, potencira to da usmena povijest može biti opasna po ustaljeno povijesno znanje o nekom događaju ili razdoblju jer daje drukčiji ugao gledanja koji često može djelovati vrlo subverzivno. Ovom metodom može

²Shoshana Felman u knjizi *Testimony: Crises of witnessing in literature, psychoanalysis and history* iz 1992., jednom od ključnih djela koja su obilježila doba svjedoka, je sa svojim studentima provela pokus edukacije o krizi svjedočenja, i to postavivši jedne do drugih klasična književna djela (Camus, Dostojevski, Mallarmé, Celan), kliničke pristupe svjedočenju (Freud) te, što je ključno za ovaj eksperiment, video svjedočanstva preživjelih logoraša. Njezino je polazno pitanje bilo: "U posttraumatskom stoljeću, stoljeću koje je proživjelo nezamislive povijesne katastrofe, postoji li nešto što smo naučili, ili što bismo trebali naučiti, o učenju?" (Felman i Laub, 1992:1). Drugim riječima: postoji li neka pedagogija traume koja bi omogućila da se nasilje ne ponovi? Pedagoški eksperiment je u razredu doveo do krize koju Felman tumači kao privremeni gubitak jezika i zajedničkog znanja, do kojeg je došlo zbog suočavanja s neiskazivim iskustvom. To je suočavanje otkrilo potrebu za znanjem koje ne postoji samo po sebi, nego se događa kroz svjedočenje.

³"Naime, zbog grubosti metoda primjenjivanih u logorima za iberovce, kao i djelovanju Golog otoka bez postojanja zakonskih okvira, arhivsko je gradivo po pitanju izgleda logora kao i unutrašnjeg tehničkog i operativnog ustroja manjkavo, posebice jer je i tijekom kasnijeg vremena (nakon 1966.) uništavano." (Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića* 2, Beograd 2011, 114-119.)

⁴Politički logor Goli otok je osnovan 1949.g. nakon sukoba Josipa Broza Tita i Staljina 1948.g. u kojem su se nalazili svi oni koji su osumnjičeni za saradnju sa Sovjetskim Savezom. U to vrijeme sukob se imenovao kao sukob sa Informbiroom, odnosno sa savjetodavnim organom komunističkih partija koji ima za cilj da riješi tekuće probleme partija. Informbiro je imao veliku važnost za Jugoslaviju, jer je bila u svakom smislu usmjerena prema zemljama koje su činile Istočni blok. Logor na Golom otoku, u dokumentima „Mermer“, „Radilište Mermer“ ili jednostavno „Radilište“, funkcionisao je od ljeta 1949. do kraja 1956. godine kada je rasformiran te je nakon nekog vremena nastavio sa radom kao klasični kazneno-popravn dom za mlađe delikvente, kriminalce i neke političke zatvorenike sve do svoga ukidanja 1988. godine.

se doći do saznanja „vrlo običnih ljudi“ koji su zaobiđeni od ustanovljenih povijesnih kanona. Dakako, da su oni koji stoje na marginama i govore drugačiju povijest od one koja je dokumentovana, predstavnici i nosioci posebnog znanja, te da se njihove mikro naracije mogu posmatrati isključivo kao mnoge istine o nekom predmetu.

Individualno pamćenje se tim putem ugrađuje, interpretira i narativizira da bi se popunile rupe zvanične historijske misli, ili da bi se usporedile i analizirale vladajuće sukobljene vizije istog događaja. Sama problematika svjedočenja podrazumijeva istinitost svjedoka iskaza i njegovu performativnost, aludirajući na izobličenost, samoobmanu (Hartman 2008), ali i problem identiteta koji se uvijek uspostavlja prema političko-društvenim normama vremena o kojem se svjedoči. Moglo bi se reći da su se teoretičari svjedočenja složili oko zapažanja da „svjedoci nisu nikakvi specijalisti za neiskrivljenu istinu. Ono što oni imaju da ponude jeste veoma subjektivna konstrukcija ekstremne situacije kojoj su bili izloženi”.⁵

Usmeno svjedočenje predstavlja unikatan dokument ispričan iskustvom preživjelog i kao takav jedinstveni je historijski izvor. Nadalje, pitanje usmenog svjedočenja uvijek nivelira sa pitanjima da li je subjekt previše pristrasan, da li je njegovo svjedočenje objektivna verzija istinitosti o nekom događaju. Ovakva pitanja na upućuju na to da nije moguće (sa)znati da li na očevdac laže iz različitih vlastitih interesa. Radije možemo govoriti o različitosti gledišta i iskustvenog doživljaja onoga koji *priča*, odnosno o, bohersovski rečeno, labirintskom kruženju unutar diskursa.

Analiza svjedočenja na osnovu intervjua urađenih 26.12.2016.g. u Mostaru u kući Huseina Karabega (Huse), te 20.2.2017. u Beogradu u kući Božidara Vulovića (Boška)

U okviru rada, ispitane su i zabilježene dvije autentične priče ili mikro istine preživjelih logoraša političkog logora Goli otok. Kertesz kazuje da najbolju funkciju u prevenciji protiv zaborava imaju izravna svjedočenja preživjelih. Upravo bez tih svjedočenja nije moguće načiniti jasnu sliku o određenim događajima. (Kertesz 2004) S obzirom da ova tematika zadire u sve dublju prošlost, bilo je jako teško pronaći živog svjedoka ovog događaja, te njegovu volju da razgovara o tome. Gospodin Husein Karabeg pristao je da ispriča svoju priču, koliko su mu godine i zdravstveno stanje dozvoljavali, te nije tražio da njegov identitet bude anoniman. Njegovo svjedočenje je jako važno s obzirom da je bio interniran na Golom otoku u drugoj grupi zatočenika, dakle već pri samom osnivanju logora, za razliku od drugih svjedoka, koji su internirani u periodu kada je Goli otok funkcionirao isključivo kao kazneno-popravni dom, u periodu poslije šezdesetih godina kada Goli otok nisu isključivo bili internirani politički zatvorenici.⁶ Kao što je vidljivo u intervju sa Huseinom Karabegom, većina izgovorenih misli od strane ispitanika je u prezentu, također prisutni su momenti u kojima je bilo teško iskazati to što se desilo, postoje određene praznine u iskazu, nedorečenosti i fragmentiranosti, slike su dosta upečatljivo oslikane, prisutna su ponavljanja i svojevrsne nepovezanosti. Za razliku od njega, Božidar Vulović, pristupa ovoj problematici kritičnije u odnosu na Huseina Karabega, te su njegovi odgovori ujednačeniji. Intervju se sastoji od određenih pitanja koja su vezana za bitne elemente u radu, ali isto tako ostavljen je prostor da se prema sjećanju ispitanika odrede najbitniji momenti koji su njima kao žrtvama i svjedocima ostali u sjećanju. Analiza intervjua je urađena na osnovu određenih teorijskih promišljanja Michaela Foucaulta.

⁵ Jay Winter, *Remembering War: The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century* (New Haven: Yale University Press, 2006), 271.

⁶ Martin Previšić: Broj kažnjenika na Golom otoku i drugim logorima za iberovce u vrijeme sukoba sa SSSR-om (1948.-1956.), *Historijski zbornik*, Vol. 66 NO.1, februar 2015., str.175.-177.

Različita vremena, različite sredine i različite prigode samo nameću odabir onih priča i sudbina koje predočuju iskustvo šireg kruga slušača. Slušanje je također selektivno i vodi se određenim interesom - samo se neke zgrade i detalji pamte i pripovjedaju dalje, samo se neke priče promiču i ponavljaju u beskraj ne bi li zadobile moć nepobitnih istina, dok se druge prešućuju ili povjeravaju odabranom uhu, a mikrofoni se isključuju. Etnografi zato svoj mikrofoni nastoje okrenuti onima koji nemaju pravo na vlastitu istinu, onim nemuštima koji su izgubili moć u vjeru riječi i snagu svjedočenja, čija je istina i osobna povijest sve manje važna u lokalnim i globalnim i razmjerima, čija je patnja manje reprezentativna.⁷ Najpoznatiji razlog zatvaranja interniraca je zbog Rezolucije Informbiroa. Sukob je bio političke naravi, te su se sukobile KP SSSR-a i Jugoslavije. Informbiroovci je bio popularni naziv za političke neistomišljenike u Jugoslaviji koji su bili zatvarani zbog svog neslaganja sa KP-om. Kažnjavani su prema prekršajnom zakonu koji je propisivao društveno-korisni rad u trajanju dvije godine, te se pravno-politički prekršaj okarakterisao kao državna izdaja, što je otvaralo prostor pojačanoj torturi prema zatvorenicima. Takav je slučaj i sa gospodinom Huseinom Karabegom i sa Boškom Vulovićem koji su po administrativnoj kazni kažnjeni po 26 mjeseci boravka na Golom otoku.

Koje godine ste došli na Goli otok?

H. Karabeg: Došao sam '48, do tad sam bio potpuno slobodan čovjek. I tad je izbila Rezolucija Informbiroa i moj život krenuo naopako. Samo što sam na sastanku Partije, jer ja sam tada bio član Partije i samo što sam rekao, jer pitali su nas šta vi mislite o Titu... ja sam rekao ovako, ja nisam ružio Tita, samo sam reko drugovi ja smatram da bi trebali komunisti i oni koji to nisu, oni koji su otišli na Goli otok i oni koji to nisu, trebali bi da se izmire, šteta je da se Tito miješa sa onima koji su protiv njega. Ja nisam protiv, ja sam za Tita. Ja glasam za Tita, ali ipak smatram da je trebao da konsultuje drugove koji su već tada bili na Golom otoku. Jer šteta je da nakon ovakvih uspjeha Komunističke Partije, šteta je da se svađaju, neka se izmire. Ja samo zamjerim Titu što nije bio malo pažljiviji prema komunistima. Ja sam bio član Sloja od četrdesete...

B. Vulović: Ja sam Božidar Boško Vulović, rođen 1932.g. u Kotoru. U Kotoru sam bio uhapšen na velikom odmoru u osmom razredu gimnazije, to je bilo 25.2.1950.g. Smestili su me u kotorski zatvor jer je kotorski zatvor bio sabirni zatvor za Crnu Goru, a iz tog zatvora su povremeno išle grupe za Goli otok. Tako sam ja kao peta grupa stigao 27.7. 1950. g. Na Golom sam proveo od 27.7. 1950.g. do 12.8. 1952.g. Dakle, nešto više od dve godine.

Jeste li bili u Partizanima?

H. Karabeg: Nisam, ja sam bio ilegalac od četrdesete. Ovdje u Mostaru. Ilegalno radio. I onda u Zagrebu, jer sam tamo studirao šumarstvo.

Da li je neki proces bio vođen protiv Vas, prije nego ste odvedeni na Goli otok?

H. Karabeg: Ti moji stavovi, o njima se raspravljalo u Zagrebu na sastanku... Ja sam imo pet-šest svojih drugova, svi su u Mostaru, imam i slike njihove, svi su pretežno muslimani. Onda su o meni tako odlučili.

B. Vulović: Grupa džaka iz mog kraja je uhapšena zbog toga što su osvanule parole ispisane kredom: Dole Tito, živio Staljin. Mi smo u kotorskim zatvorima pod raznoraznim batinama razmešteni po ćelijama, priznali da smo pisali parole i to svako od nas pojedinačno. Ja sam pod batinama u dogovoru sa islednikom da me više neće tući i gaziti, ako priznam da sam pisao i ja

⁷ Jambrešić Kirin, Renata: *Svjedočenje i povijesno pamćenje: O pripovjednom posredovanju osobnog iskustva*, Narodna umjetnost 32/2, 1995., str. 6

sam priznao da sam pisao i stvarno me više nije dirao. Svi su moji drugovi priznali, kako smo od njih čuli, tako smo i priznavali. A niko od nas nikada te parole nije vidio, jer one su osvanule ujutro kad smo mi žurili u školu. Te parole su bile s jedne strane a mi s druge, tako da ih nismo imali prilike videti.

Da li su Vas samoga odveli na Goli otok, je li još neko bio sa Vama?

H. Karabeg: *Bilo je kol'ko hoćete, jer bio je jedan cijeli brod,⁸ to je brodica jedna mala, ta brodica je došla negdje oko kako bi vam reko oko tamo ispod samog onoga Golog otoka i dovela je odakle ja ne znam tačno, ali ovaj... puna je bila brodica. I onda su nas ukrcali u brod. Sjećam se, dobro se sjećam, to nikada zaboraviti neću. Na uglu tamo tog broda, kako se ono zove, ona strana broda...paluba. I tamo kad su nas na toj strani vezali vidio sam da tamo stoji jedan dugačak (misli na čovjeka) u kratkim pantalonama, ljetnim i mlati čovjek koji će tuda proći, mlati ga nekom...toljagicom...sav se on oznojio mlateći a na ovoj drugoj strani vežu i mene su vezali.*

B. Vulović: *Kada sam došao na Goli otok imo sam status novodošljaka i odmah su me stavili pod bojkot, zato što sam novajlija i došljak. Goli otok je funkcionisao kao logor i to kao najgori logor do sada zapamćen. Na Golom otoku je bila takva disciplina da je kažnjenik mogo da ubije kažnjenika a da nikome ne odgovora⁹, kad bi ga islednik pitao zašto si ga ubio on bi odgovorio kako zašto, rekao je da je Stanjin u pravu i zato nisam mogao da izdržim, pa sam ga ćuskijom ubio kao neprijatelja. Niko mu ništa za to ne bi rekao. Zbog toga ja i tvrdim da je ovaj logor najgori logor u historiji civilizovanih naroda.*

Jesu li Vas tukli na brodu?

H. Karabeg: *Mene? Sad ću vam kazati...Ovako...Vezali su nas po dvojicu, pa su onda recimo osam komada, mi smo to zvali (kako smo to zvali...) da smo jedna falanga i onda su nas...(šutnja)*

Čime su Vas vezali? Konopcem?

H. Karabeg: *Nas obične komuniste su konopcem, a oni što, što su bili oficiri onda stariji rukovodioci, ja sam ipak bio relativno mlad tada, njih su vezali onim pravim, kako se zovu, aa lisice su, lisice. Mene kad su vezali, prvo u dvoje, a onda su osmerac pravili, ja sam uvijek imo tanke ruke, ja sam ih ovako stavio (pokazuje) u slučaju bijega da ih mogu izvući...mislio sam na to, vidio sam o čemu se radi. A onda su oni cijelu tu falangu, a ove koji su bili sa onim pravim belendusima, mi smo ih zvali belendusima i onda su oni kompletan osmerac bez obzira kako su vezani bacali u more, sa palube dole.. I ja prije nego su to oni napravili, ja sam izvuko ruku, s jednom sam bio vezan u falangu i kažem nekom Zvonki: Zvonko, ja sam izvuko ruku (koja je bila*

⁸ Na Goli dolazilo se brodskim prijevozom gdje su zatvorenici bacani u potpalublje s visine dovoljne za teško ozljeđivanje. (Kostić, 2003:52)

⁹ U svojim analizama logora, *Homo sacer: suverena moć i goli život, Ono što ostaje od Auschwitza, Izvanredno stanje*, Agamben se poslužio figurom *homo sacera*. Zbog složenosti Agambenovog tumačenja *homo sacera*, u radu se analiziraju samo osnovne postavke. *Homo sacer* ili *sveti čovjek* potiče iz rimskog prava i označava nekoga ko je isključen, progнан iz zajednice, koji se u isto vrijeme ne može žrtvovati, ali ga bilo ko može ubiti, a da za to ne snosi nikakvu krivicu. Ova pomalo paradoksalna pojava izazvala je velike nesporazume kroz historiju. Agamben u konačnici definira njegov položaj, kao položaj osobe isključene iz božanskog i ljudskog prava: *objektu nasilja koji prekoračuje kako sferu prava tako i žrtvovanja*. (Agamben, 2006:78) *Homo sacer* je po svojoj prirodi izvan i unutar historije, u Agambenovoj teoriji on ima a priori stajalište, te je bez njega povijest kao takva nezamisliva, posebno historija prava. Kao prikrivena paradigma historija prava, *homo sacer* se u Agambenovim povijesnim i religijsko-filozofijskim promišljanjima manifestira prvenstveno na tri posebna mjesta: u Ateni kao izvorištu zapadnjačke filozofije, zatim u Rimu kao rodnom mjestu europskog prava i konačno u Aušvicu kao negaciji mesijanske predodžbe iskupljenja.. Prema tome, za Agambena, logor predstavlja *najapsolutniji ikad ozbiljeni biopolitički prostor, u kojem vlast ima pred sobom tek goli život bez ikakva posredovanja*; zatim: *logor je prikriveni regulator upisa života u poredak (...)* odnosno logor kao *delokalizirajuća dislokacija jest skrivena matrica politike usred koje još živimo*. (Agamben, 2006:150,154,155).

s njim vezana), Zvonko ja ću bježat ako bude pucanja i ubijanja. I kaže mi Zvonko, nemoj Bog te vidio, ubit će nas. Kažem mu nek ubiju, šta će dobit. I tako mladića koji je želio dobro svakome.... (plače)....jadni Zvonko kaže mi: ja ću izvući ruku.. vidim ja da oni bacaju čitav osmerac, sa ruba broda, neki su već pali, a ovi dole mlate, osim onog u kratkim hlačama, onog milicionera, a ružno pola ih već upalo, pola nije, kad ja gledam samo mlate. I tako smo došli negdje oko trećeg marta '49. I vidim dole mlate, mlate...

Kako su Vas dočekali na Golom otoku?

H. Karabeg: *E sad... Čuju se nekakve pjesme, družo Tito mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrenemo. Crveni... kako se zove- barjak. I gledamo, mi još možemo, malo su nas odvezali i onda kad su nas spustili u samu utrobu broda onda su počeli mlatiti. Išlo je jedno pet-šest milicionera sve krupniji od krupnijeg što su bili te krupne ljude... I sjedne naprimjer na mene i tuče te, jedan tuče i pitaju: šta si ti po zanimanju? Čime si se bavio kad si bio slobodan? Kažem ja: student. Čega? Šumarstva... Aaaa šuma. Jeste li krali drva? I onda uzjaši drugoga i tako su radili scene te... I Boga mi dugo smo bili na brodu...kad tamo ugledamo neki nas dočekuju sa kapama na glavi kao vojnici ili milicija ali nisu, nemaju nikakvih obilježlja i tu nas izbacije i formiraše stroj: Upadaj! Upadaj!! U taj red. I onda oni sa strane koji su napravili taj red udaraju šakom, nogama. Tako su udarali, ali ja sam znao da ću to kad tad morati pričati nekome... jedan broj tih koji je stajao sa strane udara, pravo te udara, a oni drugi samo te malo šakom, to su oni što su se derali: Bando jedna!, oni nisu, oni su manje. Kad sam pogled'o tamo moj komšija, doveden u prvoj grupi, više da se šuti, da samo šutim.¹⁰*

Oblici torture koji su se individualno provodili na Golom otoku bili su vrlo rigorozni i nehumani. Tu se granica internacije briše i kamp postaje stratište u svojoj prvobitnoj refleksiji. Pod čebetom označava torturu izolacije od ostalih zatvorenika premještanjem u drugu baraku gdje je bio fizički maltretiran i ispitivan. Mala nužda se izvršavala u gaće što stvara osjećaj nelagode, srama i izloženost infekciji. Špansko plivanje je bio proces vezivanja zatvorenika konopcem te stavljanjem u sklopčani položaj. Mučen je tako da mu se na krpu natopljenu morskom vodom i stavljenu na usta dolijevala voda. Prirodni refleks disanja potiče gutanje velike količine vode što guši zatvorenika te zbog toga pada u nesvijest, a pri buđenju izaziva šok. Proces bi bio više puta ponavljan što može dovesti do smrtnih posljedica. Vađenje pijeska u Kordinoj četi naziv je torture koja je dobila ime po jednom zatvoreniku s nadimkom „Korda“ i sastojala se od vađenja pijeska iz plićaka lopatom. Sama izvedba je vrlo teška što zatvorenika može izvrnuti ruglu i kažnjavanju zbog teške izvedivosti. Ovakva kaznena praksa kod zatvorenika ne može razviti osjećaj uspješnosti i smislenosti njegovog rada. Posebna tortura je što je taj oblik rada prakticiran zimi kada je temperatura vode vrlo niska i može biti opasna po život. Samica je pak, kazna koja se izvršavala izolacijom u podzemnim hodnicima. Bila je mračna, hladna, vlažna te je stvarala osjećaj dezorijentiranosti i straha. Bila je napućena štakorima koje su kažnjenici osjetili i vidjeli kad bi se oči privikle na mrak, što je bilo itekako teško. U takvom okruženju, koje je trajalo neodređeno vrijeme, pojedinac gubi orijentaciju i prisebnost te se razvijaju očaj i tjeskoba. Konstantna represija, omogućavala je lakše ovladavanje ljudskim biosom.

Radilište 101 ili Petrova rupa bio je naziv za najzloglasniji dio logora gdje su dovođeni internirci bili najistaknutiji članovi KP-a. Njeno djelovanje obavijeno je velom tajne, iako svjedočanstva govore o stravičnim mučenjima, gdje su zatvorenici premlaćivani toljagama do

¹⁰ Novi zatvorenici prolazili bi kroz „Krvavi špalir“, specifičnu torturu u obliku „dobrodošlice“ koja je izgledala tako što bi nove internirce dočekali oni koji su već odsluživali kaznu. Svrstali bi se u dva reda što je moglo podsjećati na svečani doček, osim što bi u ovom slučaju novi internirci bili pretučeni „u znak dobrodošlice“. (Janović, 2003:144)

smrti. Zatvorenici su izgladnjivani i pušteni da umru od gladi ili su uz to bili batinjani, što bi ponekad dovodilo do brže smrti. Petrova rupa je naziv za ručno iskopano udubljenje, a u nju se smještalo zatvorenike koji su smatrani najgorima, te onima koji bi se fizički ili verbalno suprostavili tehničkom osoblju ili sobnim starješinama. Posebno je bila zabranjena komunikacija s ostalim zatvorenicima. U radijusu od 100 metara od njene lokacije bilo je zabranjeno kretanje izuzev tehničkog osoblja ili zatvorenika koji su posebno postavljeni kao kontolori nad kažnjenicima u Petrovoj rupi. Kako su vizualno i fizički odijeljeni od pogleda te je zabranjen međusobni kontakt, ovo je bio najviši stepen izolacije koji pogubno djeluje na svaku individuu. Ovdje je bilo najviše pokušaja samoubojstva jer su uvjeti bili neizdržljivi. Potrebno je istaknuti da je ovaj oblik torture duboka domena thanato-politike koja je stvorena za polaganu, sistematsku istrijebljenje populacije koja je nastanjivala tu lokaciju. (usp. Ivan Kosić: *Goli otok, najveći Titov konclogor*, Rijeka, 2003 str. 84-200)

***Kad ste došli, jesu li Vam oduzeli stvari, jeste li išli na pregled neki?*¹¹**

H. Karabeg: *Nisu, nisu. Samo se skineš gol i ulaziš u stroj. Upadaš u stroj u gol... I ja sam mu samo odmahnuo da sam razumio...*

Kakav je bio odnos stražara prema Vama, jesu li Vas tukli?

H. Karabeg: *Nas milicija na Golom otoku nikad nije tukla, nije nikako.*

B. Vulović: *Režim na Golom otoku je uspostavljen tako i nije bio niko ko se tom režimu prevaspitavanja suprostavio, jer da se suprostavio, ne bi živu glavu izvukao. Bilo je mučenja ali niko nije stradao u stroju, nije niko tražio ljekarsku pomoć. Bilo je onih koji su pri dolasku bili povređeni, pa su išli u ambulantu da im stave zavoj, flaster itd. Najteže je na Golom otoku bila higijena. Mi se nismo kupali. Nikad. A more svuda oko nas. Šišala nas je jedna brigada berbera, ali se nikada u svom boravku tamo nisam umio. Jedino umivanje tamo je bilo kad pada kiša, okrenem glavu prema nebu i noktima češem glavu i skidam blato. A glad je bila velika, nikad u loncu pasulja nisam više izbrojao od 13 zrnad, jedino za Prvi maj i Novu godinu je bilo malo više. Glad je bila velika, a žeđ još veća. Preko ljeta su kažnjenici izgledali ko crni kosturi, dehidrirani, imali smo na sebi uniforme od pocepanih vojničkih odela.*

Kakve ste obaveze imali na Golom otoku, šta ste radili?

H. Karabeg: *U logoru bilo je četrnaest baraka. Te prve barake su bile jako loše, radili su tu u stvari kažnjenici iz drugih logora, dovedeni oni kriminalci. Tu su oni bili prije nas dovedeni i pravili te barake. Te barake su bile jako loše napravljene i tako...ništa nisi imo, samo dva boksa, dva sprata, na jednom jedni na drugom drugi, imaš jednu deku, s jednom polovicom se pokrivaš ti, s drugom drugi.*

Svaka baraka je činila poddruštvo (Kostić, 2003:63) u kojem su zatvorenici morali iznijeti svoje stavove i biti preispitivani bez prisutnosti tehničkih radnika, što je stvaralo nepovjerenje između zatvorenika. Sobni starješina je bio naziv za zatvorenika, koji je uživao najveći ugled među zatvorenicima i bio oruđe tehničkih radnika, kako bi lakše kontrolisalo zatvorsku populaciju bez direktnog kontakta. Time tehnički radnici postaju nedodirljivi i zauzimaju status visokih uglednika, iako su bili obični službenici u državnom aparatu. Renata Jambrešić Kirin u svojoj

¹¹ Dolazak na Goli otok pratila je obavezna karantena i liječnički pregled. Civilne stvari su oduzimane i zatvorenici bi dobili odjeću koja ih je vizualno obilježila. Bila je loše kvalitete jer su morali nositi iznošenu odjeću prijašnjih zatvorenika, što je ukazivalo na novi status koji im je prirodan. Goli otok je mjesto koje je javno stratište uvelo u svakodnevicu zatvorenika, izvanredno stanje koje nastupa u trenutku dolaska na Otok i prisilno uvođenje individue u mukotrpnu svakodnevicu.

knjizi *Dom i svijet* iz 2008. godine iznosi citat: „Zatvorenici su sretali svoje istražitelje, ali nikada nisu došli u dodir s pukovnikom UDB-e, zapovjednikom logora, ili s većinom njegova osoblja. Niti su imali što raditi sa 150 milicionara koji su čuvali sav taj pogon. Sva su mučenja izvodili sami zatvorenici. Zapravo, logorom je upravljala jedna zatvorenička hijerarhija u kojoj je glavni bio predsjednik konferencije sobnih šefova. Naravno, te je ljude imenovala uprava logora, kojoj su oni i odgovarali” (Banac, 1990:24)

Kako je izgledao Vaš jedan dan na Golom otoku, kako ste ga Vi doživljavali?¹²

H. Karabeg: *Ujutro se ustane u pet sati. Otvara milicioner, zatvorena je baraka. Ima u svakoj baraci po jedna kibla. Znae šta je kibla... k'o kanta jedna. I dovede jednog po jednog tu i kaže: Pišajte, serite, pišajte ovdje!*

Savršena organizacija činila je temeljni prostor nadziranja, u cilju ostvarenja društva potpunog kontrolisanja i upravljanja životom, bez obzira da li se radi o zatvoru ili logoru. Prostor zatvora, Foucault definiše kao prostor disciplinovanja, u kojem će se pojedinci *prostorno vezati, i raspoređivati, razvrstavati, njihovo tijelo dresirati, ponašanje kodirati, a oni se sami odražavati u nepogrešivoj vidljivosti, te će se oko njih stvarati cijeli aparat promatranja, bilježenja i označavanja...* (Foucault, 1994:237) Konstantna kontrola ostvarena je panoptikonom. U zatvoru je materijalizirana ideja panoptikona u temelju koje je zamjena sile nadgledanjem, gdje se arhitektura pojavljuje u funkciji moći. Oko moći tehnologija je dizajnirana da riješi problem kontrole, kao istovremeno nadziranje i posmatranje, sigurnost i znanje, individualizacija i totalitariziranje, izolacija i preglednost. Glavni je učinak panoptikona i nadziranja pogledom stvoriti svjesno i stalno stanje vidljivosti, kojim se osigurava automatsko funkcionisanje moći. U Foucaultovom razmatranju panoptikona vidljivo je da ima dublje značenje od savršene disciplinske ustanove:¹³ *da se pokaže kako se može dokinuti zatvorenost disciplina i postići da one na rasprostranjen, mnogostruk, polivalentan način funkcioniraju u cijelom društvenom tijelu.* (1994:214) Model panoptikona je prisutan i u logorima, posebno ako se uzme u obzir da panoptikon ima i eksperimentalnu/ labaratorijsku ulogu, jer omogućuje eksperimentisanje s ljudima, međutim, istovremeno je i aparat za nadziranje vlastitih mehanizama i službenika kojima se onda može suditi, nametati metode, modificirati njihovo ponašanje. (1994:210) Toalet nije postojao, već se radilo o improvizaciji zvanoj kiblovanje. Uz posude za vodu kako bi se mogli napiti, stajale su kible za vršenje nužde koje su izazivale jak smrad u prostoriji koja je preko noći bila zatvorena, jer bi čuvari odlazili dok su zatočenici ostajali u zaključanoj ćeliji, odnosno spavaonici. Regulacija fizioloških potreba je još jedan aspekt zadiranja u biološku stranu pojedinca. Tu primjećujemo političku regulaciju koju su analizirali Michel Foucault i Giorgio Agamben, koji ističu važnost kažnjavanja koje se provodi „unutar“ interniraca, tako što se utjecalo na njihov prirodni biološki ritam.

Ali ne smije preći preko toga, nego pišajte sebi u gaće. I tako rano ustajanje. I dadne ti samo jedan bokur onaj pure. I to ti je sve sa onom crnom kafom, divkom. I onda poviče: Ajde, brzo, brzo, jesmo li gotovi! I onda u stroj, a da izvineš nisi stigo nuždu obaviti. I onda hajd van na rad, a stroj bio...a nisu milicioneri upravljali nego bili su komandiri, sve je to oformljeno bilo, među nama i onima koji su ranije dovedeni na Goli otok. I bila je oformljena trojka, svaka baraka

¹²Svakodnevnica zatvorenika slijedila je uhodana i čvrsta pravila. Ustajanje u ranim jutarnjim satima, briga o higijeni, prisilni rad. Nadnica je bila vrlo niska, što je ograničavalo mogućnosti zatvorenika.

¹³Tvorac ideje je engleski filozof J. Bentham. (1748-1832) Foucault kaže: „Zahvaljujući formuli o kružnim ili polukružnim zatvorima, bilo je moguće iz jednog jedinog središta vidjeti sve zatvorenike u ćelijama, kao i čuvere koji ih nadgledaju s hodnika“ (1994:258).

je imala oko 300-350 ljudi. I u onda u toj baraci, svaka je baraka imala kulturno-prosvjetni rad i imao si čovjeka koji je obavljao kulturno-prosvjetni rad u baraci jer odma' su oni došli i pitali ko si i šta si, šta studiraš. Šumar. Ma kakav šumar si. I onda su mi rekli šta ti znaš, ti ne znaš ništa. Znaš li išta o marksizmu? Kako ne znam bolan, marksizam ja studiro imo i predmet.. A šta si po zanimanju? Šumar. Šta vi šumari imate sa marksizmom? I ja kažem bile su tad aktuelne savremene teme...ja kažem bolan i prije nego je bio Goli otok ili bilo šta, ja sam na fakultetu imo predmet, ja sam bio kulturni prosvjetnik. I rekoše mi onda ćeš i sada biti. Kažu šta znaš o Đilasu? Znam, eto da je to njegova stvar. Na Golom otoku je predavano kao dio marksizma, Đilas je najpametniji i najbolji marksista od svih članova Vrhovnog štaba... I onda rekoše i ti ćeš biti ovdje, ali ako nešto zastraniš ili pogrešno tumačiš. Reko' kaznite me, ja sam to završio još dok sam u civilu bio i prije nego se znalo za taj Goli otok.... I da vam kažem u tom stroju, ja sam se zanesvijestio.

Jambrešić-Kirin govori o stapanju kazne tijela i duha zatvorenika, kako bi se istaklo da je tjelesno kažnjavanje značajnije prihvaćeno u penalnoj paradigmi Golog otoka. Tehnike kazne, odnosno ritualne prakse kažnjavanja i pravila primjene nad zatvorenicima, bile su razrađene u najširem dijapazonu. Pri tome se na Golom otoku, sve se više počela usmjeravati (a posebno nakon 1948.) pažnja ličnim karakteristikama zatočenika (prošlost, način života, njegova volja, te birokraciji njegovog kriminalnog ponašanja). Lične sudbine su na taj način vješto su inkorporirane u naučni sistem Golog otoka. Njima se ispravlja „zaraženi“ dio društva kojeg treba produhoviti, pri čemu se teži ka ukidanju njihove individualnosti i potiskuje politički strah od identiteta drugosti (tako da su žrtve političkog logora, intelektualci sa margina, emancipovane žene).

Da li je bilo nekih radnih obaveza na Golom otoku?

H. Karabeg: *Pa nosio se kamen brate. Goli otok kad smo mi došli, ništa na njemu nije bilo, grančice jedne nije bilo. Slušaj ovo: nosilo se na onim zvali smo ga tragač, tragač na njima se nosili kamenje i radilo se ovako ako je neko bojkotovao, a bojkotoavan je značio ako si nešto pogriješio, uradio što ne odgovara Golom otoku i upravi Golog otoka i bace te u bojkot i dadnu ti jedan tragač, tebe stavi na prvo mjesto, ručke na tragaču, a drugo mjesto dadnu najjačem među kažnjenicima i kamena mu najtežeg dadnu i tako mora gurati... morali su se nečemu suprotstaviti, pa su ih kaznili...*

B. Vulović: *Težak fizički rad, glad i žeđ su bili stalni pratioci. I bio je još jedan, vaške. Ja sam jednom iz cuga izvadio 21 vašku ispod pazuha. Neki to nisu mogli da izdrže i onda su vršili samoubistva. Ima interesantnih ubistava, najčešće se skoči sa hridi na kamen. Sećam se jednog Beograđanina, skočio u more i mi za njim, jedva smo ga iščupali, on je toliko stegao kamen da sam prvi put vidio da je nekom krv ispod kamena pukla...*

Ono što se ovdje vidi, jeste da su tijela upregnuta u ekonomiju države i služe određenom cilju i nečijem napretku. *Muzeji kažnjavanja*, kako ih naziva Michael Foucault (1997:43), postaju rudnici prisilnog rada gdje se odvodi djecu i mlade muškarce kako bi im se ukazalo što ih čeka u slučaju da se drznu napasti državu i zakon. Prisilnim se radom pokušavalo zatvorenike naučiti „nečemu korisnom“, ponavljanjem vještina koje se nisu mogle iskoristiti u vanjskom svijetu postavljali su se uvjeti da zatvorenik nauči samo ono što bi ga „društvo unutar društva“ naučilo. (Foucault, 1997:43) Dakako, da je ovdje prisilni rad imao već spomenutu odgojnu dimenziju. Njome, se vršilo homogeniziranje grupa i organizacija čitavog sistema: „Ambivalentnu prirodu modernističkog komunističkog projekta u Jugoslaviji, između ostalog, obilježava borba militantnih, represivnih i disciplinarnih tehnologija oblikovanja *moderne duše* socijalističkog pojedinca ne bi li se iznašlo što učinkovitiji model njegova *normiranja* i podređivanja uz pomoć

autoregulacije, autokorekcije i autocenzure. No, pored oblikovanja duše i *uvježbavanja* budućih rituala iskazivanja lojalnosti državi i vođi, penalni mehanizmi *ortopedagogije* s većom su se strašću usmjerili na tijelo kažnjenika.” (Jambrešić, 2000:48)

***Kakav je odnos bio među zatvorenicima?*¹⁴**

H. Karabeg: *Pa pazili smo se mi, družili smo se, posebno ako is za nekog osjeća da je ovako čestit, onda se povežeš s njim, ali ne smiješ toliko puno da zaprđen da si, je ovaj te pozadi bojkotuje jer onaj koji je bojkotovao samo gura gura najteži kamen. Svaka je baraka imala trojku. Čovjeka odgovornog za rad koji ide s barakom, onda za kulturni rad e to sam ja posto. I tako smo I sa drugim grupama pričali, malo smo se zezali. Ko ti je drug? Kako se zoveš? Pa sada lupam Meho, Marko.. de mi vode, evo ti vode, a dobiješ onu jednu limenku pa ti razvuci cijeli dan.*

B. Vulović: *Što se tiče odnosa među zatvorenicima, to je bio visoki stepen nepoverenja. Ništa nisi smeo da kažeš jer nisi znao šta ovaj drugi misli. A svi smo tamo izigravali ljude da smo se popravili, da smo prevaspitani. Ja mislim da je Goli otok bila najveća fabrika dvoličnjaka. To je sistem proizvodnje dvoličnjaka, jer smo zaista jedno pričali i galamili a drugo mislili i osećali.*

U ovom slučaju riječ je o preoblikovanju statičnog modela diskursivnog prostora koji se razvija u dinamični model socijalnog prostora (WestPawlov, 2009:28), odnosno ideja diskursivnog prostora postaje analiza materijalnog prostora u kojem je svaki akt govorenja ili mišljenja regulisano odnosima moći, prostora i znanja. (West-Pawlov, 2009:146)

Kad ste išli na spavanje?

H. Karabeg: *U četiri, u četiri to bude sve gotovo. I onda u četiri ja nastupam kao kultura i onda držim predavanje: Đilasove savremene teme. Tako su se zvala predavanja. Poslije su se i Tito i Đilas razišli i Titi je on ispo iz ruku.*

***Da li je bilo ubistava, samoubistava na Golom otoku?*¹⁵**

H. Karabeg: *sve je to bilo ko pokuša, bili su oni bunkereri oko Golog otoka..*

U razgovoru sa Boškom Vulovićem, utvrđeno je da je bilo pokušaja samoubistava na Golom otoku: *Jedan Ante Roj je u toku jednog dana tri puta pokušao da se ubije, ali mu ne polazi za rukom. Bio je bojkotovao, težak fizički rad. Prvi put, pre podne skoči u more sa kamenom da se utopi, mi za njim, izvadimo ga iz mora i spasimo. Drugi put nakon dva sata, kad su mineri istrčali iz kamenoloma, pedeset se mina ispaljuje, to se kamenje odvaljuje, on je uletio. Kad smo ušli nakon eksplozije, mislili smo da ćemo Antu naći raznešenog, kad tamo iza stijene Ante mrda prstom i viče: zatajila, zatajila mina. Posle smo ga izgalamili. Kad na večeri neko povika: banda, banda!! Kad Anto hoda po krovu kuće da skoči na kameno stepenište da pogine. Onda su se kažnjenici sastali naslonili letve i Anto se skotrljao i pao njima u ruke. I tako, Anto tri puta pokuša da se ubije, ali nije mu pošlo za rukom.*

¹⁴ Međusobne razmirice zatvorenika bile su zabranjene i također strogo kažnjavane jer se željelo uvesti čvrstu disciplinu i distinkciju između dopuštenog i zabranjenog ponašanja. Interakcija među zatvorenicima se pokušavala svesti na minimum kako bi se spriječilo neželjeno udruživanje zatvorenika.

¹⁵ Goli otok je bio mjesto gdje su internirci gubili samopouzdanje i često se odlučivali na samoubojstvo. Branko Petranović u svom radu *Historija Jugoslavije* 1918.-1988. iz 1988. i Radovan Radonjić *Izgubljena orijentacija* iz 1985. u svojim radovima zabilježili su 400 odnosno 343 umrle osobe na Golom, dok najveća brojka doseže 1000 ljudi. (Previšić, 2015:175-177) Uz samoubistva su često bili neriješeni smrtni slučajevi koji su ukazivali na pretjeranu represiju, čime su politička prava zatvorenika bila značajno narušena.

Da li se moglo pobjeći?

H. Karabeg: *Ma kakvi.. vidite ima reflektor gore na svakom onome bunkeru pa ne možeš nikud maknut i kad ko pokuša to odma' puca iz mašinke...*

Da li je bilo smrtnih slučajeva?

H. Karabeg: *Pa nije, ne znam.. ne sjećam se sad, ako je i bilo oni su to sakrivali. Pucanja je bilo, ali ne smiješ ni pitati ko je ono puco, zašto se ono pucalo?*

Na ovo pitanja Boško Vulović je odgovorio sljedeće:

Jednom sam samo video da je jedan čovek ubio drugog čovjeka, jedan zamenik islednika Ante Štregorac je zamahnuo da udari jednog kojeg je prepoznao i rekao mu tu si majku ti jebem, kad ćeš se popraviti, i ovaj da izmakne udarac tačno glavom udari u gvozdenu letvu i docnije su rekli da je poginuo. To je jedino ubistvo da sam vidio a samoubistava je bilo puno.

Da li Vam je neko mogao doći u posjetu, porodica, prijatelji?

H. Karabeg: *Ma kakvi... Moji nisu znali ni đe sam ni šta sam.*

Šta Vam je ostalo najviše u sjećanju?

H. Karabeg: *Najviše mi je bio u sjećanju jedan moj komšija koji je ono meni maho 'vako da šutim. I skida cipele i zamotava ih prije nego što će past u stroj i da ih svežem, on sad meni govori, a on je došo u prvoj grupi. A meni moj taj komšija bio tako drag vazda pa sve mi išareti da ih dobro svežem..*

B. Vulović: *Prvo čega se sećam bila je žeđ, jer nama su dali da jedemo neke sardine, konzerve sardina, ali nam nisu dali vodu. Ja sam jedva čekao da stignem negde gde ću da se napijem vode. Patio sam tih prvih dana od žeđi, samo su nam davali tri puta po šaku vode posle ručka, i posle rada na gradilištu.*

Dakle, Vi ste bili 26 mjeseci na Golom otoku, kad su Vas pustili kako ste se osjećali?

H. Karabeg: *E sad...kako smo se osjećali...mi smo dobili obavijest da smo oslobođeni da smo postali poluslobodnjaci. I kažu sad ćete tamo gdje idete sa Golog otoka, imate rješenja...moći ćete se i šišati, i brijati i ići na kupanje, a u more, nema kupanja, kakvo kupanje. Bilo je onih pa pošli pa ne znaju hajvani pa sapunom se natrlja pa se umiva vodom iz mora a ovamo stoji milicioner i samo kaže: Sad! Ti pod vodu! Sad! Ma baci sapun, ne treba ti sapun. E, to su ti naša kupanja. A onda nas vode u čamcima da vadimo pijesak iz mora. I sad one lopate za pijesak to su one ravne, i sad dok ti uhvatiš i digneš lopatu iz mora sve ti ona pržina spada sa ruka a onda ako ti puno ispada udari te po glavi, znaš i onda ti dobro paziš. I šta ćeš sad sa tim raditi? Zgrade na Golom otoku...Kad smo oslobođeni, kad su nam saopštavali da idemo na taj slobodniji teritorij, poluslobodnjaci onda nam kaže: evo vam rješenja, to i sad ja imam neđe, to je potpisano s obe strane od onog što je bio narodni heroj, on je Titu sla izvještaje, on je i sa one bitke sa Sutjeske slao: Ako čujete još jedan glas, Švabo neće proći. No pa sara u španskom kako kažu i onda je on posto glavni komadant ,a on je bio taj koji je javio to preko kurira.*

Jeste li poslije imali ikakvih problema, nakon oslobađanja?

H. Karabeg: *Nismo imali nikakvih problema, poslali su nas u one gdje smo se mogli kupati, razgovarati... Bit ćete kaže bolje rat nego pakt, šta ja znam i kaže bit ćete ono pola u zraku pola u mraku. A kad smo dobili rješenja taman se dijelio ručak, bila pura i mi smo izašli ispred zgrade samo da se psihički ne osjeti da si kažnjenik.*

Na ovo pitanje Boško Vulović je odgovorio:

Mi smo bili dvoličnjaci, morali smo da riječima budemo za Tita, a svaki je od nas imao svoje mišljenje. Ako bi ko pričao loše kad bi izašao odmah bi ga vratili. Krili smo i ćutali o tom delu svog života. Ništa nam nije bio lakši način življenja posle Golog otoka, bili smo stalno pod nekim sumnjičenjem, pratnjom. Zvali su nas na informativne razgovore. Kada sam se zaposlio poslije diplomiranja, pa bio unapređen u savetnika, odmah su zvali direktora i pitali kako možeš zaposliti golootočanina. Bilo smo pod jednom vrstom prismotre, nismo mogli da uznapređujemo, pa čak ni naša deca i ona su bila potiskivana bez obzira na njihovu individualnu sposobnost.

Oni koji prežive logor uvijek su nositelji određene stigme, s obzirom da je, posebno u kontekstu Golog otoka, stvorena slika prijestupnika (patološki označena individua, marginalizirana iz središta moći nadzirana skupina koja je smještena na samu marginu, djelomično i van društvenog konteksta), ali ne na način da je van dometa društvenih kaznenih mehanizama, već na način da gubi prava tog istog društva (Foucault, 1994:288), te se teško može uklopiti u postojeću društvenu sliku. Društvo u koje se vraćaju nudi isključivo osudu, prepoznaje prije svega nemoralan čin, i to iz dva razloga: politički, odnosno ideološka pogreška, kao razlog isključenja iz zajednice s jedne, i zbog toga što su se uopće uspjeli vratiti s mjesta na kojemu su stradale bezbrojne žrtve s druge strane iz same činjenice da su uspjeli preživjeti logor s obzirom na druge koji to nisu. Agamben citira svjedočenje Bruna Bettelheima: "Istinski problem... jest nerazmrsivo protuslovlje egzistencijalnog stanja preživjeloga koji, kao racionalno biće, dobro zna da nije kriv (ja sam naprimjer, što se mene tiče, u to uvjeren), no njegova mu čovječnost nameće da, u sebi, osjeti krivnju. Nije moguće preživjeti iskustvo logora i pritom ne osjećati krivnju zbog nevjerovatne sreće što smo preživjeli dok su milijuni drugih poput nas stradali, a mnogi od njih pred našim očima..." (Agamben, 2008: 89) Svi zatvorenici su zapravo žrtve prinesene moralnom i društvenom uređenju, propisanom kodu ponašanja koje moraju pretrpjeti bol, samoću, kažnjavanje, preodgoj kao zalog za iskupljenje ostatka društva. Time ova marginalna skupina služi kao perpetuirajuća žrtva.

Na osnovu navedenih intervjua, jednog dužeg sa Huseinom Karabegom, i kraćeg sa Boškom Vulovićem, dao se uvid u logorsku svakodnevnicu na Golom otoku, pri tome su istaknuti individualni doživljaji i zapažanja tokom boravka. Također, značajno je spomenuti da u toku boravka ova dva zatvorenika imamo i drugačija shvaćanja i viđenja Golog otoka: Boško Vulović je sam bio svjedok ubistava i samoubistava, dok je kod Huseina Karabega to nije bio slučaj, on je svjedok više torture, ali nije bio očevidac ubistava. Također, prema Huseinu bilo je mogućih prijateljskih odnosa u logoru, dok to nije bio slučaj sa Boškom Vulovićem koji je Goli otok nazvao mašinerijom za proizvodnju dvoličnjaka. Razlika je prisutna i u postupku vlasti prema zatočenicima nakon izlaska iz logora. Prema Karabegu nije bilo daljnje represije, dok je to itekako bilo prisutno u slučaju Vulovića. Vidljivo je da se oba svjedočenja razlikuju, ali u isto vrijeme predstavljaju mogućnosti različitog ispisivanja istine, bez pretenzije na apsolutnu dominaciju jednog diskursa. Također, pored nepostojanja studioznog pristupa osobenostima svjedočenja, ne postoji ni određeno interesovanje za bilježenjem i ispitivanjem iskustava bivših logoraša, bez obzira o kojem se razdoblju radi. U prilog tome, govori činjenica da je Huseinu Karabegu, koji je bio interniran u drugoj grupi kažnjenika, ovo prvi poziv za svjedočenje, za razliku od Božidara Boška Vulovića, koji je široj javnosti po tome poznat.¹⁶

¹⁶Pogledati: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/bosko-vulovic-i-posle-62-godine-ne-mogu-da-zaspim/hsqyw3d>;
<http://www.telegraf.rs/vesti/1102072-ispovest-mucenika-s-golog-otoka-tito-je-bio-najveci-borac-protiv-komunizma-foto>

Literatura

1. Agamben, G. (1994/1995): *The Man Without Content*, Stanford University Press, Stanford
2. Agamben, G. (1978/2008): *Infancy and History: On the Destruction Experience*, Verso, London
3. Agamben G. (1996): *Che cos'è un campo?*, Mezzi senza fine, Torino: Bollati Boringhieri
4. Banac, Ivo (1990): *Sa Staljinom protiv Tita: informbiroovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Globus, Zagreb
5. Caruth, Cathy (1996): *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*, The John Hopkins University Press, Baltimore
6. Farrell, Kirby (1998): *Post-traumatic Culture, Injury and Interpretation in the Nineties.*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore
7. Felman, Shoshana (2002): *The Juridical Unconscious: Trial and Traumas in the Twentieth Century*, Harvard University Press, Cambridge
8. Foucault, Michel (1994): *Znanje i moć*, Hotimir Burger i Rade Kalanj (prir.), Zagreb: Globus
9. Foucault, Michel (1986): *Nietzsche, genealogy, history*; Harmondsworth, Peregrine
10. Foucault, Michel, (1997): *Nadzirati i kažnjavati: rođenje zatvora*, Beograd: Prosveta
11. Imre, Kertesz (2004): *Jezik u progonstvu*, Durieux, Zagreb
12. Jambrešić Kirin, Renata (2000): *Verbalno Nasilje i (raz)gradnja kolektivnih identiteta u verbalnim iskazima ratnih zarobljenika i političkih zatvorenika (1945.-1995.) u Narodna umjetnost 37/2*
13. Jambrešić Kirin, Renata (2008): *Dom i svijet*, Zagreb
14. Jay Winter, Remembering War: *The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century* (New Haven: Yale University Press, 2006)
15. Kosić, Ivan (2003): *Goli otok, najveći Titov konclogor*, Rijeka
16. Simić, Mihajlo i Trifunović, Boško (1990): *Ženski logor na Golom otoku: ispovesti kažnjenica i islednice*, ABC Product, Beograd
17. Stojanović, Milinko B. (1996): *Antologija golotočke misli i riječi*, Stručna knjiga Beograd

ANALYSIS OF TESTIMONY OF HUSEIN KARABEG AND BOZIDAR VULOVIC, THE SURVIVORS OF THE POLITICAL PRISON CAMP GOLI OTOK-FROM STORIES OF „ORDINARY PEOPLE“ TO INTERPRETATION AND NARRATIVIZATION OF MEMORY CULTURE.

Abstract

In this paper the testimonies of Husein Karabeg and Bozidar Vulovic are being analysed based on the conducted interviews with survivors of the political prison camp Goli otok. The purpose of this paper is to determine what role do testimonies of survivors have in the context of individual, collective memory and what is their role in the development of memory culture as the mechanism of transferring stories from the victim itself. This analysis asserts the problem of (re)presentation of testimony, its diversity compared to the testimonies and the subjective/ objective relation to the official findings of the existence of political camp Goli otok. The expression of trauma is problematized as well as the possibility of facing with it. Considering this, the problem of memorizing the past through the prism of individual testimonies is being asserted, i.e the essential ethical and empirical findings of „ordinary people“ that are removed from

history canons. By analogy, another question arises: can and in what way the direct testimonies function as culture of memory? I.e. in what way do they show and build the culture of memory considering the subjective perspective of micro stories? The testimonies are analysed through some of the theoretical reflections of Michael Foucault, and theorists from South Slavic areas who dealt with this issues such as Renata Jambrešić-Kirin and Ivan Kostić.

Key words: *camp experiences, cultural memories, rewriting history, testimonies, political prison camp Goli otok*